

En egendomlig båtgraf vid Ulltuna

Almgren, Oscar

5 B Br.

En egendomlig båtgraf vid Ulltuna.

Vid Ulltuna landbruksinstitut, $\frac{1}{2}$ mil söder om Uppsala, afbrytes den på Fyrisåns vestra sida framgående stora rullstensåsen för en sträcka. Före afbrottet grenar den sig i ett par lägre ryggar, som löpa fram från skogsbrynet söderut, den vestra rakt emot den träskartade vik, som från nedre Föret går norrut vester om Ulltuna gamla corps-de-logis, numera institutets lärarebostad. I södra ändan af denna åsrygg, ca 100—150 m från träskets strand, var det som man åren 1854—55 anträffade de berömda båtgrafsfynd, hvilka offentliggjorts i 1:sta häftet af *Teckningar ur svenska statens historiska museum* (1873), och som gäfvo första antydningen om det märkliga grafskick, hvarpå sedan graffälten vid Vendels kyrka och vid Tuna i Alsike socken gifvit så lysande prof.

Nämnda södra ända af åsryggen är nu längesedan genom grustägt försvunnen, men något längre norrut på densamma finnes ännu ett graffält af några tiotal gräsbevuxna högar, upptagande åsens krön och östra sluttning mellan en stor logbyggnad och den i skogsbrynet belägna förvaltarbostadens vestra flygel.

I hopp att kunna påträffa någon ny båtgraf anställde jag våren 1900 en undersökning på detta graffält. Tre högar, liggande intill hvarandra i graffältets sydvestra del, genomgräfdes därvid. De två första voro vanliga brandgrafvar från vikingatiden med grofva lerkärl, kambitar, pärlor etc. Den tredje, till det yttre en vanlig rund hög af 8—10 m diameter, befanns däremot verkligen innehålla en *båtgraf*, ehuru af en högst ovanlig och gåtfull anordning, hvarom plan och genomskärning å planschen efter s. 160 torde gifva någon föreställning.

Vi betrakta först genomskärningen. Ofvanpå det orörda bottengruset kom först ett mörkt gruslager (I), förmodligen uppkommet genom den ursprungliga grästorfvens förmultning. Däröfver var upplagd en kulle af ljusst grus (II), bildande högens kärna kring det likvisst ganska excentriskt placerade grafröset **B**. Denna gruskulle var närmast täckt af ett 20—40 cm mäktigt lager (III) af en mycket egendomlig jordart, som i vått tillstånd var svartgrå och fetklibbig, men som torkad lät söndersmula sig till ett ytterst fint, askgrått stoft. Ofvanpå detta i genomskärningen skarpt framträdande lager var myllblandadt grus (IV), närmast under grästorfven öfvergående i ren mylla. I högens kanter sammansmälte de olika lagren till myllblandadt grus. Högens högsta punkt utgjordes af en öfver jordytan synlig sten (A).

Det egendomligaste med den sålunda byggda högen var emellertid, att medan de undre lagren, I och II, icke gäfvo andra fynd än ett under grafröset anträffadt benfyldt lerkärl — hvarom mera sedan —, voro *lagren III och IV*, särskildt öfre delen af det förre och undre delen af det senare, *öfver hela högens vidd uppfyllda med en oerhörd mängd båtnaglar*, bland hvilka äfven hittades en del andra järnföremål, några obrända djurben m. m.

Detta fyndlager är, så noggrannt sig låtit göra, återgifvet på planen. Denna synnerligen tidsödande planläggning kan måhända tyckas ha varit till föga nytta, men hufvuduppgiften för hvarje arkeologisk undersökning synes mig vara att åt framtiden bevara en möjligast objektiv bild af det förefunna, och en sådan vinnes vida bättre genom afteckning än genom den bästa beskrifning. Icke minst nödvändigt är detta, då det gäller så svårtydda förhållanden som här. Endast en noggrann afteckning kan här ge en säker grundval för framtida förklaringsförsök och för jämförelser med kommande fynd af liknande art.

Nitnaglarne lågo tämligen jämnt fördelade öfver hela högen, dock voro de här och där, särskildt i östra kanten, samlade i

verkliga klungor, under det i midten några tomma fläckar förekommo. Äfven på höjden räknadt bildade de ett nära sammanhängande lager, dock förekom det då och då, att närbelägna naglar till nivån skilde sig med 15—20, ja ända till 25 och 30 cm. De intogo vidare de mest oregelbundna riktningar (på planen har skilnaden mellan naglarnes runda kullriga hufvuden och platta firsidiga nitskällor så vidt möjligt återgifvits); mångenstädes lågo lösa nitskällor eller andra fragment.

I all denna oreda är det så mycket mer förvånande att på ett ställe finna ett par parallela nitrader i alldeles sådant läge, som de skulle intagit i en båt. Den ena raden är bäst bibehållen i rutan G 5, där 6 nitar ligga på regelbundna afstånd, alla riktade åt samma håll, och den kan tämligen väl följas vidare ända bort till D 6. Den andra straxt norr härom framgående raden är tydligast i F 6.

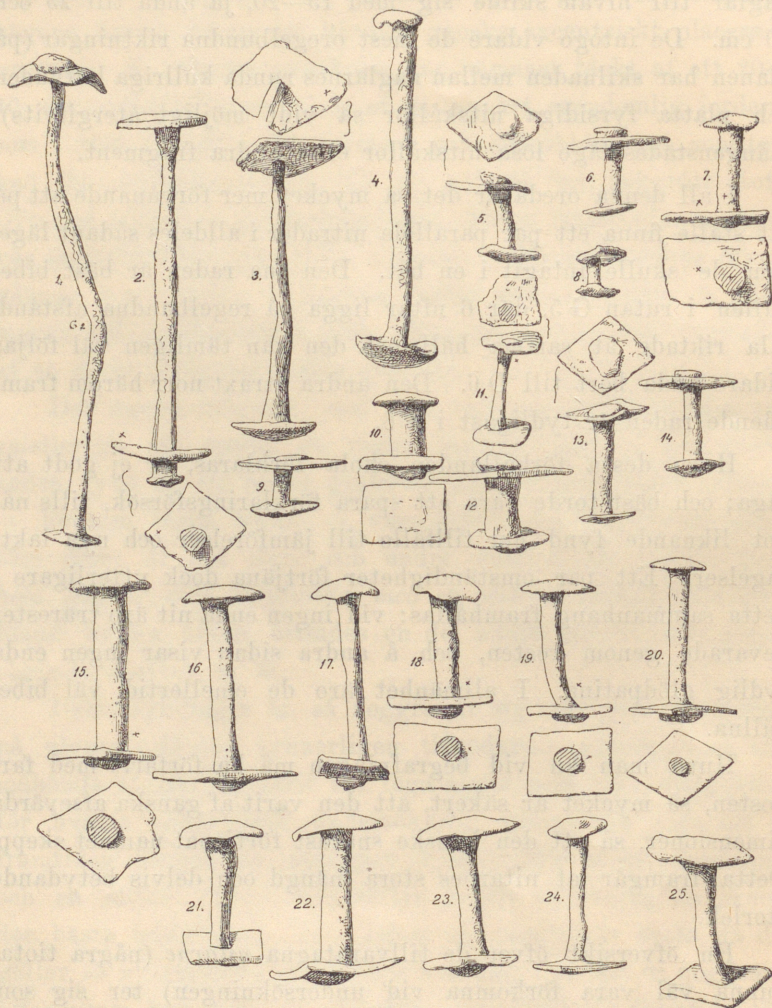
Huru dessa förhållanden skola förklaras, är ej godt att säga; och bäst torde vara att spara förklaringsförsök, tills något liknande fynd ger tillfälle till jämförelser och nya iakttagelser. Ett par omständigheter förtjäna dock ytterligare i detta sammanhang framhållas: vid ingen enda nit äro trärester bevarade genom rosten, och å andra sidan visar ingen enda tydlig glödpatina. I allmänhet äro de emellertid väl bibehållna.

Huru man än vid begrafningen må ha förfarit med farkosten, så mycket är säkert, att den varit af ganska afsevärda dimensioner, så att den kanske snarast förtjenat namnet skepp. Detta framgår af nitarnes stora mängd och delvis betydande storlek.

En öfversikt öfver de tillvaratagna *nitarne* (några tiotal kunna väl vara förkomna vid undersökningen) ter sig som följer. Ett urval af *nitarne* är afbildadt i fig. 63.

Längd	Antal
19,2 cm	1 (nr 1 å figuren, från G 2)
14,9 »	1 (nr 2 » » C4—5)

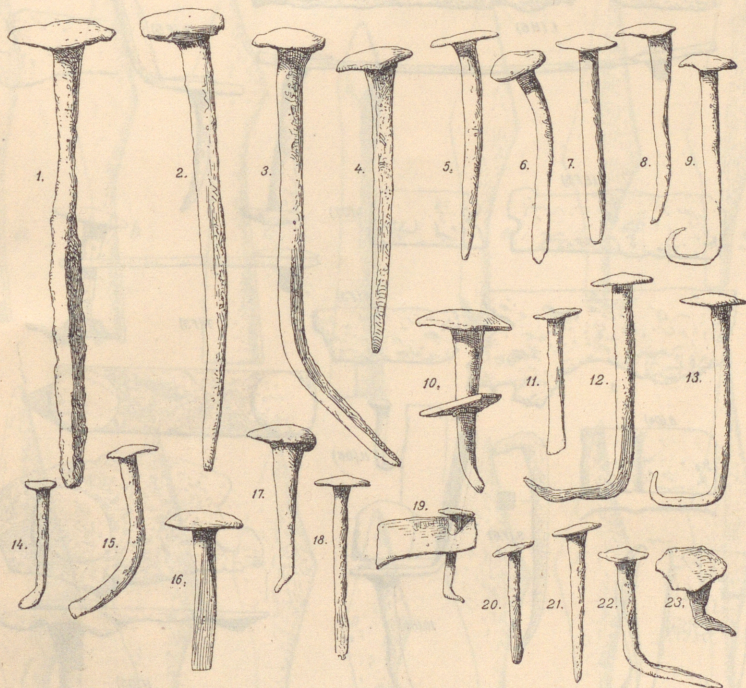
Längd	Antal
13,9 cm	1
11,4 »	1

63.

9—7,3 »	142
7,3—6,3 »	177
6,3—5,6 »	230

Längd	Antal
5,6—4,6 cm	202
4,6—3,6 »	91
3,6—2,4 »	78
1,9 »	1

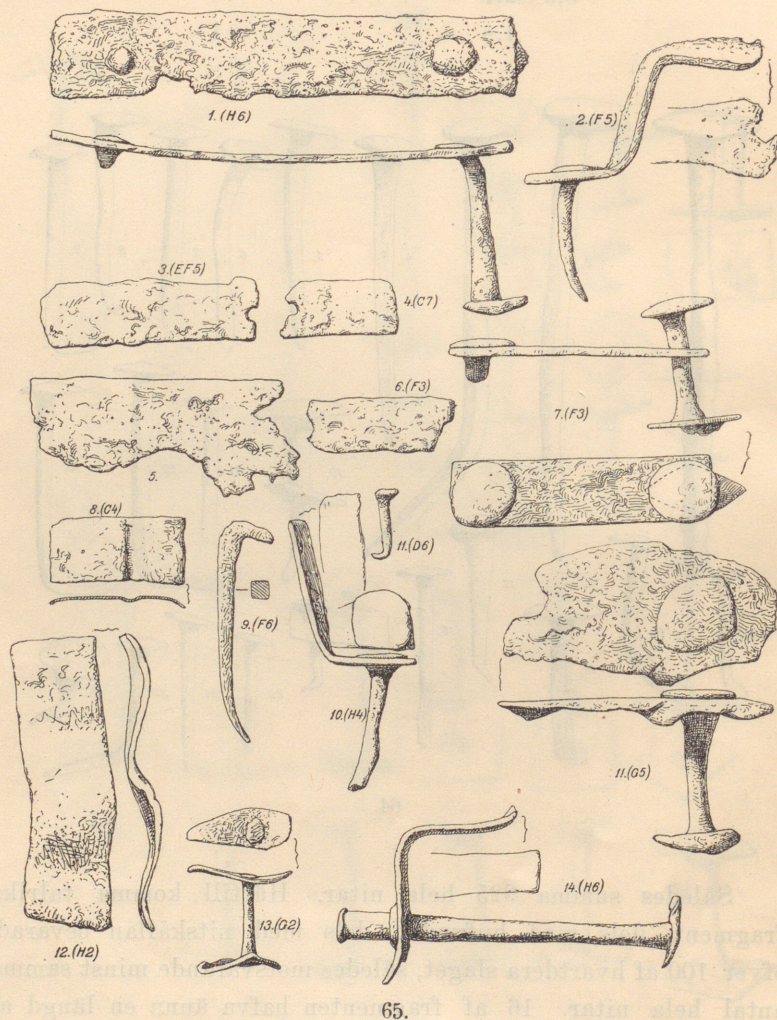

64.

Således summa 925 hela nitar. Härtill komma talrika fragment, dels med hufvudet, dels med nitskällan bevarad, öfver 100 af hvardera slaget, således motsvarande minst samma antal hela nitar. 16 af fragmenten hafva ännu en längd af 13—6,5 cm.

Dessutom förekommo öfver 100 *spikar* (ett urval ses i fig. 64), hvilka också säkerligen sutit i fartyget. Många af dem hafva ändan starkt omböjd, de ha således ersatt nitar. Sär-

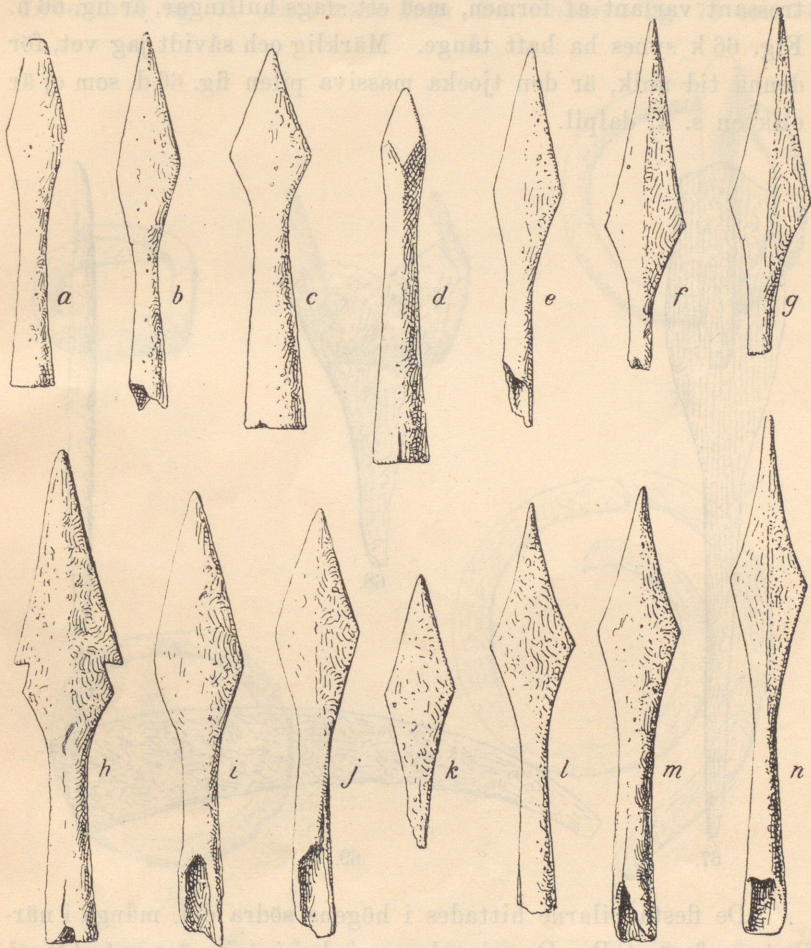
skildt märkes en större *sprint*(?), fig. 64: 1, som är fyrkantig i nedre delen; dess längd är 18,3 cm (funnen i H s). Spikarnes antal och längd — en del fragment oräknade — äro i öfrigt

följande: 18,3 cm 1, 17,5 cm 1, 13—9 cm 27, 9—7 cm 26, 7—6 cm 18, 6—4,5 cm 22, 4,5—3,5 cm 6, 3 cm 1. Summa: 102 st.

Till fartyget hafva tydligen också hört en del större *järnbeslag*, somliga med vidsittande nitar eller spikar, jfr fig. 65.

Inblandade i nitlagret funnos emellertid äfven några andra järnföremål, som ej hört till fartyget. Mest intresse bland

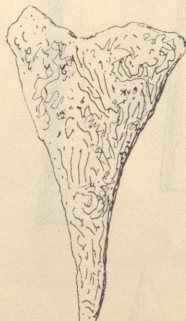
66.

dessa väcka *pilspetsarne*, fig. 66, till antalet 14 jämte några holkfragment af ännu ett par. Den talrikast företrädde formen, med rhomboidiskt blad och holk för skaftet, är förut bekant såväl från den förre Ulltuna-båtgrafven (o. a. st. pl. 6 e),

där dock de flesta pilspetsarne hade ett mera ovalt blad, som ock från två af de äldre Vendelgrafvarne (XI och XII). Där-
emot känner jag den alls icke från vikingatiden. Härigenom
får man en fullgod datering för nu ifrågavarande graf. En in-
tressant variant af formen, med ett slags hullingar, är fig. 66 h.
Fig. 66 k synes ha haft tånge. Märklig och såvidt jag vet, för
denna tid unik, är den tjocka massiva pilen fig. 66 d, som ej är
olik en s. k. dalpil.

67.

68.

70.

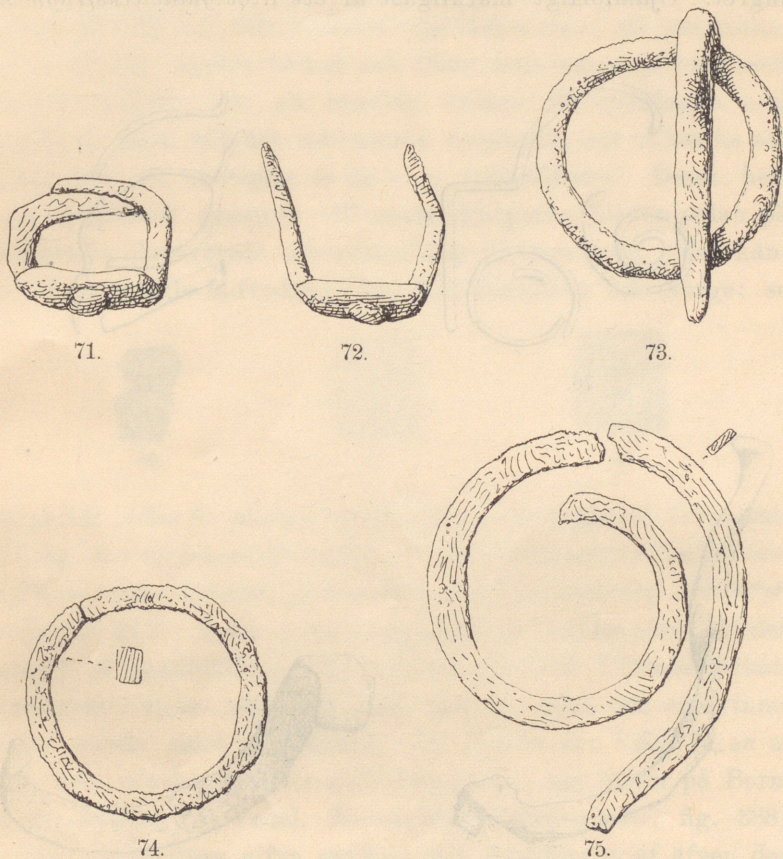

69.

De flesta pilarne hittades i högens södra del, många i när-
heten af röset B. De som observerades *in situ* äro antydda på
planen (i rutorna C 3, D 2—4, E 2 och F 1; pilen fig. 66 d vid p
i C 4 stod med spetsen rakt nedåt). Endast en, den längsta,
fig. 66 n, låg i nordöstra delen (H 4) vid en sten.

Af öfriga järnföremål i lagret äro de viktigaste afbildade
i fig. 67—79. Några ord må förtydliga bilderna. Fig. 67 (H 4)

och 68 (C 4) äro tunna föremål med tånge; den ena ändan är på bågge ofullständig. Originalen till fig. 69 (C 6) har ingen egg och synes ej vara afbrutet. En bit af ett dylikt föremål låg i D 6. Fig. 70 är en *pryl* från H 3, med trärester på tången. *Broddarne* fig. 71 och 72 äro från H 4, *ringarne* fig. 73 och 74

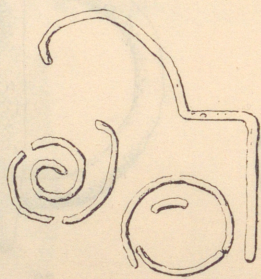

från G 6 och E 4, den fragmentariska *spiralskifvan* fig. 75 från H 4.

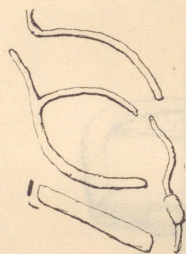
Egendomliga äro en del fragment af smala flata *järntenar*, som varit upprullade i spiral, vinkelböjda, grenade o. s. v.; de hittades flerstädes, vanligen i små samlingar (så på 4 ställen i H 2, mera enstaka bitar i F 2, G 2 och I 3, se märket v å

planen. Två af fragmentsamlingarne från H 2 återges i fig. 76 och 77. Kanske ha de varit något slags fjädrar. — En del andra *järntenar*, på olika sätt böjda och krökta, hittades flerstädes; de bäst bevarade ses i fig. 78 (från C 3) och 79 (G 5).

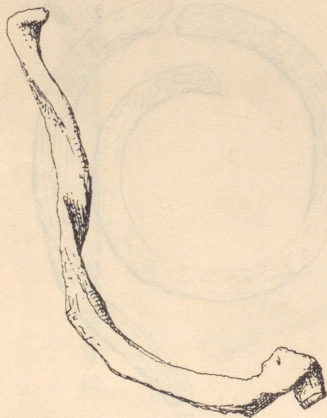
Fynd af annat ämne än järn voro mycket sparsamma i lagret. Ojämförligt märkligast är ett litet *guldblocksfragment*

76.

77.

78.

79.

med pressade figurer: fig. 80. Det träffades vid G i rutan H 4 på ett ganska egendomligt sätt. På ett tidigt stadium af undersökningen togs på detta ställe ett spadtåg för att utröna tjockleken af det mörka feta jordlagret. På spetsen af den jordklimp, som därvid upptogs, satt det lilla guldblocket, hvil-

ket sålunda legat i nämnda lagers undre del. När sedan den systematiska undersökningen framskred till detta ställe fanns emellertid icke ett spår af något mera dylikt att se. Denna nivå var ju också eljes alldeles fyndlös.

De upplösta och ofullständiga figurerna på det lilla guldblecket voro till en början ej goda att utreda. Men sedan artisten Sörling vid aftecknandet uppmärksammat ett par mansben nedtill i venstra hörnet och öfver dem mannens rock med rutadt mönster, var ett uppslag vunnet för tydningen, som slutligen ledde till det intressanta resultatet, att vi här ha att göra med ett exemplar af de s. k. *guldgubbarne*. Dessa, helt små guldbleck pressade till människofigurer, blefvo redan på 1700-talet observerade och afhandlade i litteraturen. Man känner dem hittills hufvudsakligen från Bornholm och Norge; se

80.

81.

82.

särskildt *Atlas for nordisk Oldkyndighed* (Köpenhamn 1857), tab. IV, fig. 49—68, och G. Gustafson, *Et fund af figurerede guldblader i Foreningens til norske fortidsmindesmærkers bevaring Aarsberetning for 1899*. I den senare uppsatsen behandlas särskildt den grupp af »guldgubbar», till hvilken det vid Ultuna hittade exemplaret synes höra, nämligen med en mans- och en qvinnofigur vända emot hvarandra. Vi afbilda här i fig. 81 en af det nya norska fyndets guldblåtar och i fig. 82 en på Bornholm funnen (= Vedel, *Bornholms Oldtidsminder*, fig. 388), hvilka bäst synas gifva nyckeln till förståendet af äfven den högra figuren på Ultunablecket. Vi se äfven på detta öfverst ett ansikte, vändt mot mannens, och närmast därunder mannens mot kvinnan sträckta hand. Det trekantiga fältet nedtill torde vara den del af kjorteln, som synes framför manteln; därnedom tyckes en fot skymta fram, något som ej brukar vara fallet på andra qvinnbilder af detta slag.

Någon slafvisk kopia af de bornholmska och norska blecken är detta första svenska exemplar¹ således icke. Särskildt är att observera mannens dräkt, som slutar rätlinigt nedtill med kjorteln, under det på de norska exemplaren äfven är angifvet ett slags öfverplagg med långa nedhängande snibbar fram och bak.

I hvad mon denna olikhet anger en tidsskillnad eller kanske en lokal variation, få framtida fynd afgöra. Stor vikt får Ultunablecket såsom säkert tidsbestämmt genom de andra fynden i grafven, enkannerligen pilarne. Det är till den äldre Vendeltiden, Montelii sjunde period (ca 600—800 e. Kr.), som vi tydligen ha att föra det, under det man om de tidigare fynden, som ej voro funna med andra saker, tvekat, från hvilken del af den yngre järnåldern de borde anses härstamma. Prof. Gustafson har hänfört det norska fyndet till vikingatiden på grund af likheten mellan de där förekommande qvinnofigurerna och vissa i svenska grafvar hittade (af annat material). Likheten är slående, men de svenska bilderna synas alla tillhöra en tämligen tidig del af vikingatiden,² och vi ha inga motsvarande bilder från den närmast föregående perioden. Sälunda är ju ej omöjligt, att de norska guldblocken kunna vara något äldre än nämnda bilder; eller ock finnes, såsom antydts, någon tidsskillnad mellan de norska exemplaren och det från Ulltuna.

I den innehållsrika rutan H 4 hittades också, mellan brodden fig. 71 och järnföremålet fig. 67 en bit (ena halvvan af en ituspjälkad fjärdedel) af en *lertrissa* (u), hvars diameter synes ha varit omkring 6 cm, hvilket väl är något för stort för en sländtrissa.

Några bitar af ett groft *lerkärl* (äfven af bottenkanten) lågo kringspriidda tätt under torfven i högens topp (aaa i E 4—5), och bland dem funnos äfven några *brända benbitar*, hvaribland några troligen af ett människokranium och en troligen af

¹ En i Skåne funnen »guldgubbe» af annan typ är afbildad i Montelius' *Svenska fornsaker* fig. 469.

² Gustafsons figurer 10 och 11 äro funna tillsammans med dubbelskaliga ovala spännbucklor af tidigare typer, M. 563 och 554.

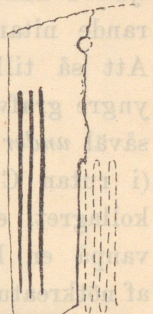
en människas nyckelben, allt af en tämligen spenslig individ. Skall detta anses som en särskild, sekundär begrafning, eller har man sparat några ben af den döde för att till sist lägga ned dem öfverst i högen?

Den egentliga grafven, under röset **B**, var af allra enklaste anordning, vittnade till och med om en förvånande brist på pietet. Det enligt vanligt yngre järnåldersbruk grofva grafkärlet hade ej ens varit helt vid nedsättningen, utan man hade endast tagit nedre delen af en sönderslagen kruka (största nuvarande höjd 8 cm på 16,8 cms diameter), lagt benen däri och placerat den *upp- och nedvänd*.

De brända benen voro såväl af människa som af hund. Bland dem hittades också ett ändstykke af en *benkam*, som synes varit ganska stor (fig. 83), en *rostklump* och några få små *kolsmulor*.

Efter grafölet funnos också tydliga minnen. I högens östra kant var i bottenlagret en cirkelrund samling af kol och brända stenar, $\frac{1}{2}$ m i diameter, 15 cm mäktig i midten;¹ det har tydligen varit en *eldstad* (**E**). Dylika cirkelrunda kolbäddar funnos äfven i de två andra vid detta tillfälle undersökta högarne, och jag har träffat motsvarande äfven i andra uppländska grafhögar från den yngre järnåldern.

Obrända benbitar af djur hittades här och där i nitlagret. De äro på planen utmärkta med **b**. Så hittades två underkäkskindtänder af *häst* i F 3 och E 4, således nära grafröset, två dylika af *nötkreatur* i G 2 (nära eldstaden) samt en öfverkäksstand af d:o i H 3 (andra tandfragment, troligen af nötkreatur, i D 2, D 6 och E 7). Ett höger armbågsben af nöt låg långt ute i kanten, i K 3. Af *får* hittades i H 4 ett underkäksfragment med tre tänder samt nedre ändan af ett venster

¹ Af de på planen invid eller öfver kolbädden utmärkta nitarne lågo de flesta ej obetydligt högre än densamma.

lårben, i F 6 ett litet ben från venstra vristen. Öfriga bitar torde ej kunna bestämmas.¹

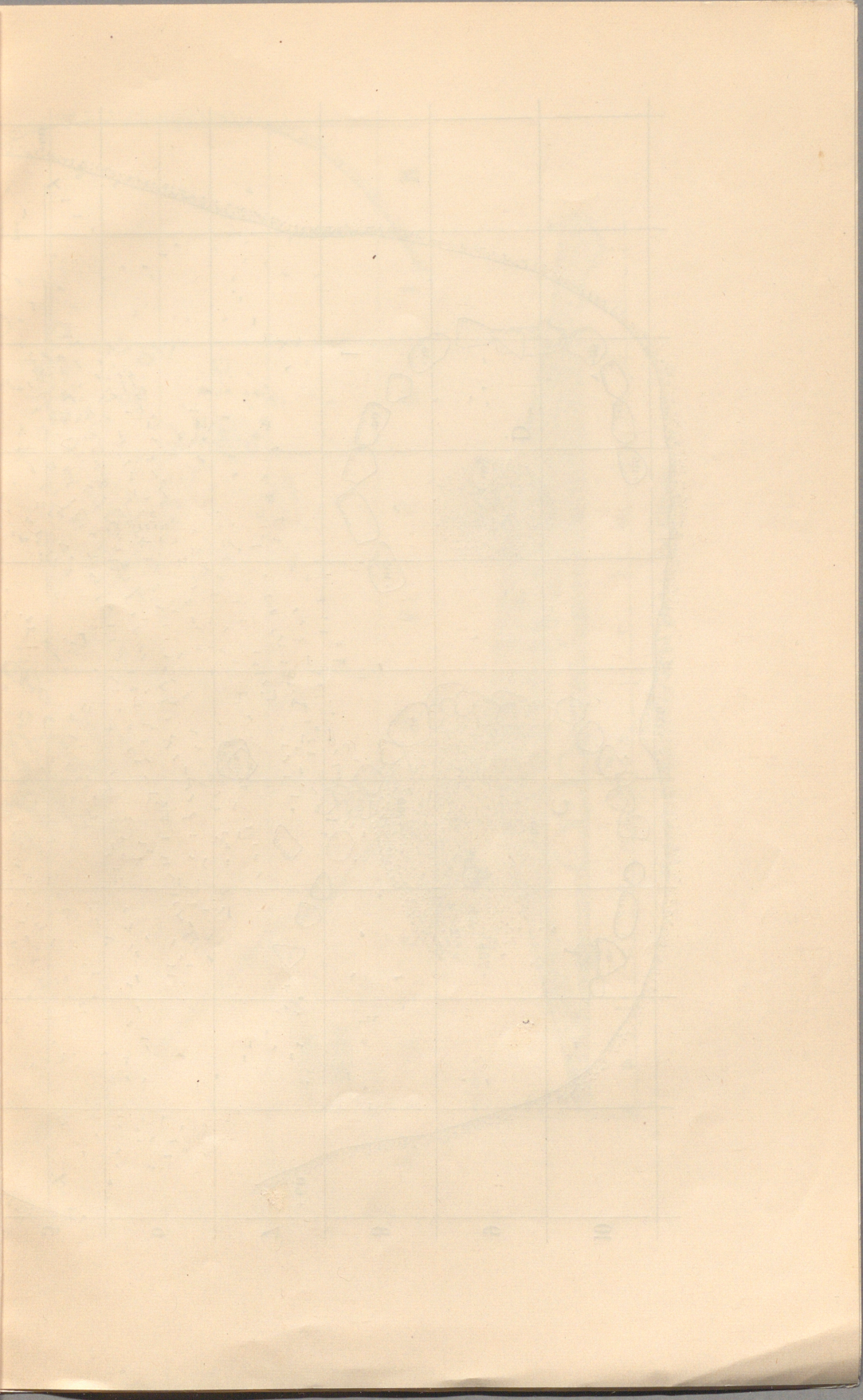
I högens vestra del anträffades *två halfrunda stensättningar*, C och D, hvilka, ehuru den ursprungliga marken här var högst, voro fullständigt dolda under grästorfven. Båda inneslöto *kolbäddar* med talrika lerkärlsbitar m. m., och ganska litet brända ben. De föreföllo mig under undersökningens lopp höra omedelbart ihop med den egentliga högen och vara grafölsplatser, men en närmare granskning af de inom dem gjorda fynden synes föra till den slutsatsen, att de äro *särskilda grafvar*, *yngre* än den hittills beskrifna. Vid deras anäggnung i själfva kanten af den äldre högen hafva en del till denna hörande nitar blifvit spridda öfver de nya grafvarnes område. Att så tillgått, och att nitarne ej höra direkt ihop med de yngre grafvarne, bestyrkes däraf, att några nitar lågo i gruset såväl *under* som *öfver* kollagren.² Äfven ett par af de inom C (i rutan C 9) funna *obrända* benbitarne (**bb**) lågo tätt *under* kollagret, en annan, något svedd, låg däremot i detsamma ofvanpå en krukbit. Af de förra är den ena en öfverkakstand af nötkreatur. Kanske hafva också dessa benbitar ursprungligen hört till den äldre grafven.

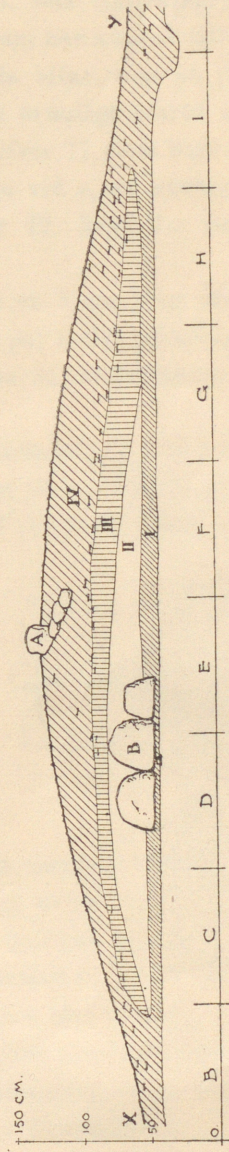
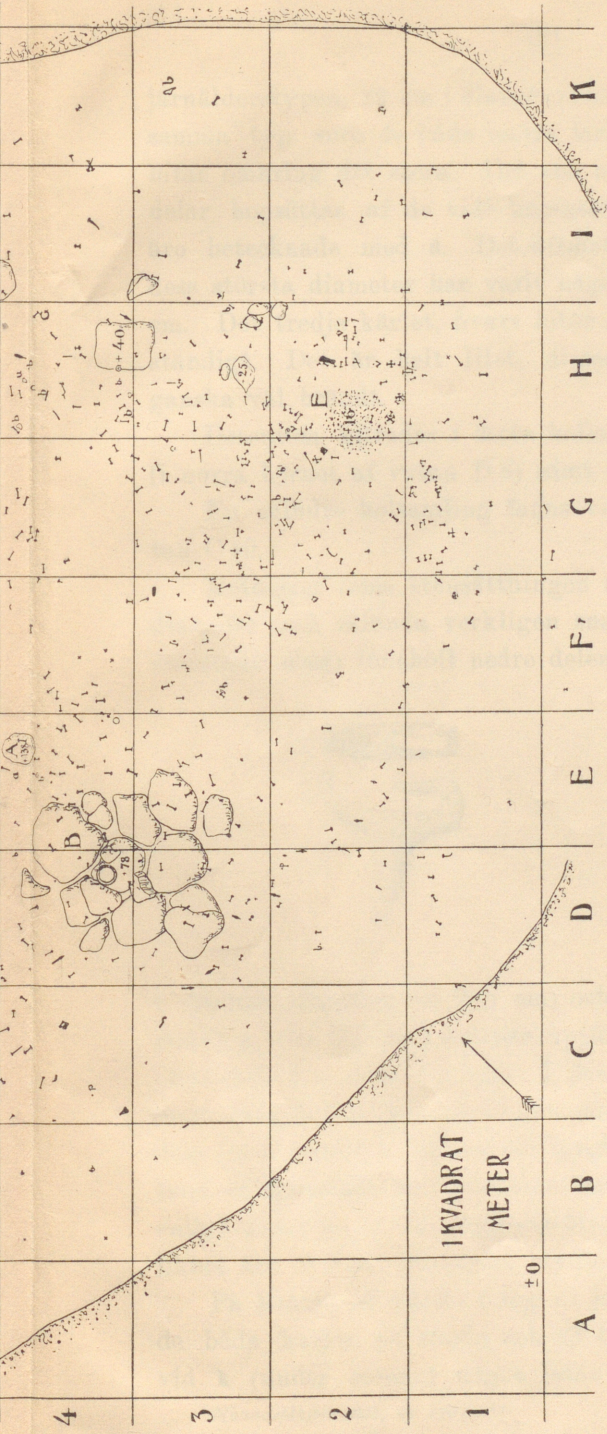
De *brända ben*, som hittades inom kollagret i C, utgöra en helt obetydlig samling. Bland dem kan man emellertid med bestämdhet igenkänna 3 kind- och 2 framtänder af *människa*, tydligen af helt ung individ; äfven öfriga benbitar äro mycket späda. Inga af de brända benen härröra med säkerhet af djur.

Endast den mindre delen af dessa ben (några tiotal små skärfvor) lågo inom det tämligen stora *lerkärl*, c, som stod midt i kollagret, någorlunda i sammanhang, ehuru mycket sönderfallet och ofullständigt. Det är af den vanliga grofva yngre

¹ Alldeles i norra kanten af gräfningen, i K 7, hittades skelettet af en liten fölunge, som dock föreföll vara i senare tid nedgräfd, hvarför den ej utsatts på planen.

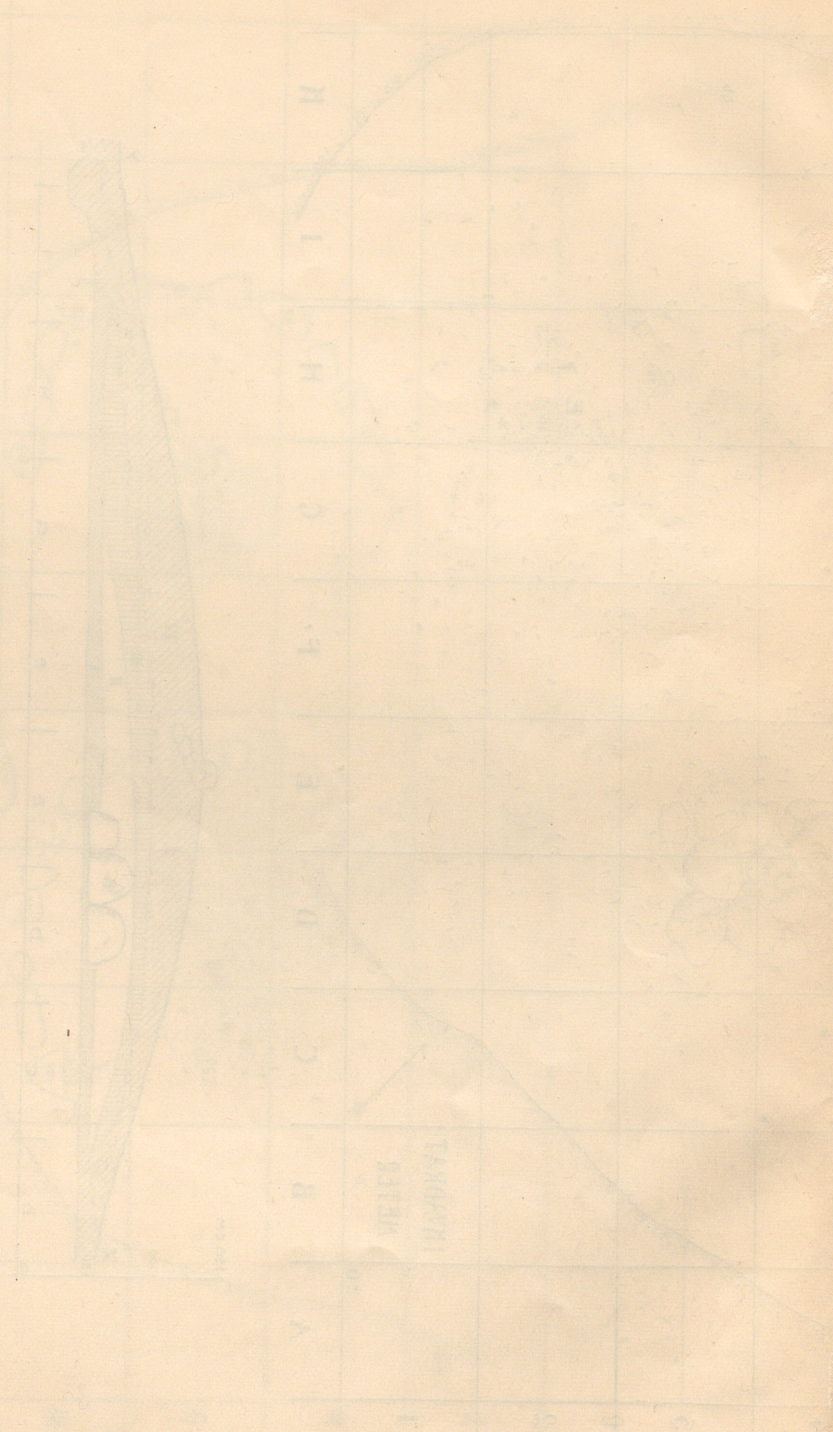
² Några nitar, som torde kunna ursprungligen härröra från den nu beskrifna grafven, lågo äfven strödda uppåt sluttningen af den närmast i SV belägna grafven, som tillhörde vikingatiden.

Plan och genomskärning af en grafhög vid Ulltuna.

1898-1899

A B C D E F G H

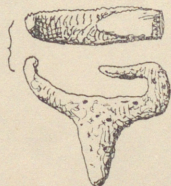
WATER LINE

järnålderstypen, 22 cm i diameter; höjden kan ej bestämmas. Af samma typ voro de båda andra lerkärl, som lågo utspridda i bitar omkring det stora. Det ena af dem har kunnat till stora delar hopsättas af de vidt kringströdda bitar, som på planen äro betecknade med *d*. Det afsmalnar ovanligt starkt nedåt; dess största diameter har varit något öfver 17, dess höjd c:a 12 cm. Det tredje kärlet, hvars bitar lågo vid *e*, är nästan fullständigt. Det är helt litet, diameter 12, höjd 7,5 cm, och ganska väl brändt.

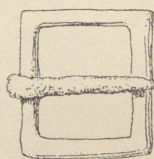
Dessutom hittades i detta kollager en 8 cm lång *järnknif* (i norra hörnet af rutan D 8) samt ett par andra *järnfragment*.

En mindre kolsamling fanns vid en af randstenarne i rutan C 10.

Kollagret inom stensättningen *D*, cirkelrundt med 1 meters diameter (och sålunda verkligen snarast lik en eldstad af ofvan omtalade slag) innehöll nedre delen af ett stort groft *lerkärl*,

84.

85.

f, (största diameter nu 22,8 cm) och ett mindre, bättre brändt *dyliskt*, *g*, som låg med botten uppåt och är nästan fullständigt (diameter 9,7, höjd 6,5 cm). I denna kolbädd hittades något mera *brända ben* än i den förre, men endast en obetydlig del af dem inom kärlet *f*. Äfven här igenkännes bland benen en fram-tand af *människa*, men dessutom också två skadade tänder, som enligt docenten L. A. Jägerskiölds bestämning efter all sannolikhet äro af *hund* (bakersta kindtand i öfverkäken).

På kanten af kärlet *f* låg en *järnknif*, 8,2 cm lång, mellan de båda kärnen en *märkla* och en *brodd* (fig. 84) af *järn* samt vid *k* (under stenen) några bitar af en *benkam* af vanlig *vi-*

kingatidsform, med smala men tjocka och hvälfda ryggribbor, ornering saknas.

Vid s, men *ofvanför* kollagret, endast ca 10 cm under torfven, hittades *söljan* fig. 85, med fyrsidig, trind ram af *brons* och torn af *järn*. Formen är tyvärr svår att datera, så att jag ej ens vågar afgöra, om den följt med nitarna från den äldre grafven, om den hör till den sekundära grafven, eller om den möjligen först i ännu yngre tid blifvit tillfälligtvis tappad på stället.

Oscar Almgren.

Fig. 63—65 i $\frac{1}{3}$, 66—79, 84, 85 i $\frac{2}{3}$ och 80—83 i $\frac{1}{1}$.

73

I största diameter ca 22 cm) och ett mindre, bättre bevarat
 (diameter 9,5 höjd 6,5 cm). I denna höjdd hittades något
 som kunde vara en i den förra, men endast en obetydlig del af
 den inom förhåll. Äfven här igenkännes bland bevarad
 tand af utväxlar, men dessutom också två skadade tränder, som
 enligt docenten L. A. Jägerskiöld's bestämning efter ett sam-
 höll äro af värd (delarats kindtand i storkräkan).

Aftryck ur *K. Vitt. Hist. o. Antiqv. Akad. Månadsblad* 1901, nr 349—360.

Stockholm 1904. Kungl. Boktryckeriet.